Premis Despertaferro!
La vila de Tamarit acull el lliurament dels tradicionals guardons, que arriben a la vintena edició.

Cançons del Matarranya
Els xiquets de l'escola de Vall-de-roures recuperen cançons tradicionals de la comarca.

Josep Galan, recordat
L'Institut Ramon Muntaner atorga a Josep Galan, a títol pòstum, un dels premis Recercat 2007.

TEMPS DE FRANJA

Alta Ribagorça · Baixa Ribagorça · Llitera · Baix Cinca · Matarranya

Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

2,30 €

Any 8 • núm. 67 • La Franja, juny de 2007

PRESENTACIÓ DE SONS DEL MATARRANYA

Dolçainers a Massalió

SIGRID SCHMIDT VON DER TWER

Els Dolçainers de Massalió a la IV Trobada de gegants i dolçainers

EDITA:
Iniciativa Cultural per la Franja
C/ Pla, 4, 44610 Calaceit, Tel. 978 85 15 21
Associació Cultural del Matarranya
Consells Locals de la Franja
Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
Centre d'Estudis Ribagorçans (CeRib)

DIRECTOR:
Màrio Sasot
msasote@yahoo.es

GESTIÓ I ADMINISTRACIÓ:
Hipòlit Solé

CAP DE REDACCIÓ I MAQUETACIÓ GRÀFICA:
Isabel Calaf • T. 661 470 457
tempsdefranja@telefonica.net

COORDINACIÓ DE COMARQUES:
Marta Canales

REDACCIÓ:
Antoni Bengochea, Lluís Rajadell, Carles Sancho i Pasqual Vidal (el Matarranya).
Arcadi Abad, Damià Torrent, Marta Canales, Jaume Casas i Josep Labat (el Baix Cinca).
Carles Barrull, Anna Enjuanes, Neus Enjuanes i Aleix Castellnou (la Llitera i la Ribagorça).
Carme Messeguer (PPCC).

OPINIÓ:
Susanna Barquín, Esteve Betrià, Tomàs Bosque, Josep A. Carrégalo, Miquel Estaña, Joaquim Montclús, Josep Puche, Francesc Ricart, Carles Sancho, Ramon Sistac i Carles Terès.

SUBSCRIPCIONS I PUBLICITAT:
978 85 15 21

IMPRESSIÓ i PRODUCCIÓ:
Gràfiques del Matarranya, SL
grafiques@matarranya.com

DIPÒSIT LEGAL: TE-88/2000
ISSN: 1695-7709

EN VENDA A:
Albelda
Estanc Conchita
Calaceit
Papereria Abàs
El Torricó
Llibreria Pilarín
Fraga
Llibreria Badia, Llibreria Cabrera
Girona
Llibreria Les Voltes
Lleida
Llibreria de la Generalitat
Mequinensa
Papereria González
Reus
Llibreria Gaudí
Saidí
Llibreria Panadés
Saragossa
Papelería Germinal
C/ Sepulcro, 21
Tamarit
Estanc Patrito
Tortosa
Llibreria El Temple
Vall-de-roures
Llibreria Serret

Com i a quin preu la Llei de Llengües?

Quan llegiu aquestes línies, tothom estarà assabentat dels resultats de les eleccions del 27 de maig on els socialistes (PSOE) han guanyat a l'Aragó, però les aliances, a l'hora d'escriure-les, no estan consolidades. El passat editorial de *TdF* portava per títol *Aquest any, sí?*, referint-se a la desitjada Llei de Llengües. Ara que encara no coneixem els resultats, tot i que els podem suposar sense massa risc, bé podríem allargar el títol amb dues preguntes més *Com?* i *A quin preu?*

El PSOE ha tret 30 diputats en tot l'Aragó, tornant a tocar el seu sostre autonòmic, uns resultats que podrien servir, com deia durant la campanya el president Marcel·lí Iglesias, per a portar a terme punts del seu programa que fins ara han tingut que romandre en un calaix, com podria ser portar a les Corts Aragoneses un avant projecte de Llei de la Muntanya, o un esborrany de Llei de Llengües que reconegue amb tota claredat i rotunditat que a l'Aragó hi ha tres llengües pròpies –castellà, català i aragonès–, parlades, cadascuna d'elles, per més o menys nombre de persones. Que estableixi els drets i deures dels parlants i dels no parlants, les relacions amb l'administració, l'ensenyament a l'escola, els àmbits d'aplicació, etc. I tot el text, establert amb criteris racionals des d'un punt de vista acadèmic. Si la llei fa referència a les variants dialectals, que ho faci, però què no es quedi només en les del català i l'aragonès, que defensi les variants del castellà també. Parlen igual a *Torrecilla de Alcañiz*, a *Orihuela del Tremedal* o a *Sos del Rey Católico*?

I tot aquest programa podrien fer-lo los socialistes governant en solitari amb suports puntuals dels 4 diputats de CHA i el de IUA, om amb coalició estable amb els nacionalistes d'esquerra, malgrat la gran sangria de vots i diputats que ha sofert aquest grup.

Si el PSOE decideix finalment tornar a pactar amb el PAR, per a no perdre la diputació i l'Ajuntament de Terol, que es cordi bé les calces!, atès el que pensa el Sr. Biel, president d'eixe partit. En una entrevista a *La Comarca* d'Alcanyís, el passat dia 18 de maig, deia el Sr. Biel: «La Ley de Lenguas será fácil de resolver» «Será una norma que tenga en cuenta las características de cada localidad» «No se puede imponer nada» «No se puede hacer una ley que complique y que acabe haciendo de algo natural, como es hablar, un conflicto» «Hace cien años se hablaba en el Matarraña lo mismo que ahora y no les hacia falta una ley…). I altres coses, tant o més pintoresques. Ítem més: el Sr. Alfredo Boné, catalano-parlant i segon del PAR, va dir fa uns dies, que ell parlava *chapurriau* i no català, i així és perquè ho volen els veïns de la Torre del Comte, i «eso hay que respetarlo». Es va permetre dubtar dels lingüistes, ell i també el Sr. Biel. Amb aquests vímets quin cistell es pot fer?

No sabem a l'hora d'escriure aquestes línies quina decisió prendrà la direcció regional socialista en qüestió de pactes i coalicions. Però del que sí que estem segurs és de que els dirigents d'aquest partit hauran tingut durant aquesta campanya un motiu de preocupació i reflexió davant del nou fenomen que s'ha donat en aquests comicis municipals. A llocs importants de la Franja, com a Fraga han sorgit candidatures com Alternativa Cívica que han pogut ser causa important de que el PSOE local puga perdre l'alcaldia en aquesta localitat. A llocs com a Nonasp, públics i notoris defensors de la nostra llengua, com Hipòlit Solé, expresident d'Ascuma, s'ha presentat encapçalant una candidatura de la CHA que ha tret un regidor. A Calaceit, una encisadora candidatura del PSOE amb nombrosos independents, també amb la llengua i cultura catalanes a la Franja com a important rerefons polític podrà guanyar l'alcaldia amb el suport d'un regidor d'Entesa.

Són lliçons sobre les que cal reflexionar i aprendre de cara al futur.

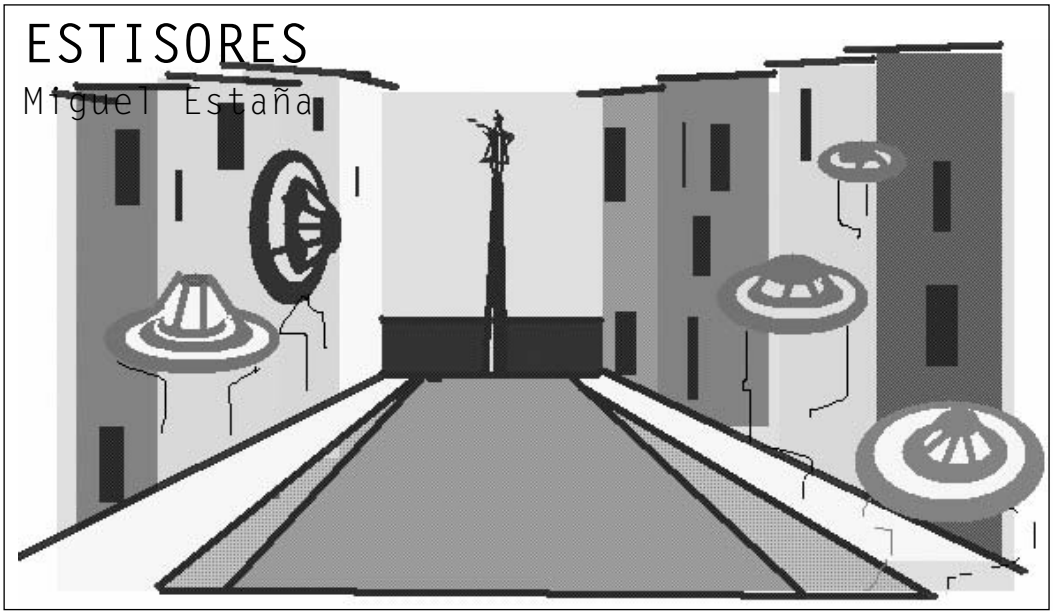

s u m a r i

2 Editorial

3 Salutació del director
Cartes dels lectors

4 El Matarranya

7 El Baix Cinca

10 Entrevista
José Enrique Gargalo, romanista

12 La Llitera i la Ribagorça

14 Cultura

15 Tema del mes

16 Aragó

17 Gent de Franja

18 Països Catalans

19 Reportatge:
Assaig sobre l'abast històric de la llengua catalana a l'Aragó (i II)

salutació del director

De tant en tant, cau del marc de sota d'aquesta finestreta, alguna llàgrima de pena pel futur dels moviments socials a la Franja. Uns mos anem fem vells, altres s'agafen un descans, i de vegades, el pessimisme ens invita a pensar que «de nantros a baix», no hi quedarà ningú que continue amb aquesta tasca «torracollons» d'emprenyar amb la lluita per la digitat de la nostra llengua i la seua igualtat amb les altres que roden pel món.

Però quin error! Quin immens error –que diria Ortega– fruit del nostre narcisisme pureta.

El dissabte 19 de maig es va presentar a Massalió el disc *Sons del Matarranya*. El magatzem de la Cooperativa d'aquest poble es va omplir a la nit de centenars de joves que hi havien participat en l'elaboració del doble CD que constitueix el disc. I més tard, molts d'aquests joves ballaven i saltaven al sons i ritmes de Dechusband, Skandalo Público o els Draps, corejant crits com «Lluitem per la nostra terra, la nostra llengua», o «terra de frontera, terra de pas, mos foten per tots los costats», seguint les passes dels intrèpids «vuitanters» com La Polla Records, Siniestro Total o els avis Lou Red i Sex Pistols.

Estem salvats. Per altres mitjans menys tradicionals que el que suposa aquesta revista (el rock, Internet, etc.) la lluita continua i queda en unes mans immillorables.

Màrio Sasot

cartes dels lectors

Boné parla, en lloc de català, «chapurreau»

El número dos del PAR, Alfredo Boné, va parla ahir de les llengües pròpies d'Aragó (ell és catalanoparlant) per a dir que ell parla «chapurreau» en lloc de català. El «chapurreau», un terme peioratiu i sense cap criteri llingüístic, diu que és l'idioma de la Torre del Comte perquè així ho volen los seus veïns, i això «hay que respetarlo». Els dirigents del PAR José Ángel Biel i Alfredo Boné, reticents a admetre el català com a llengua aragonesa, van assegurar que hi ha moltes diferències entre els pobles catalanoparlants aragonesos. I van insistir en que hi ha dubtes sobre com es diu este idioma, tot i que el linguistes consideren una aberració no considerar-lo una varietat dialectal del català.

A. I. I.

Salvem Montrebei

Sorprès vaig llegir a TdF del febrer, el projecte de fer una presa a l'entrada del congost de Montrebei. Això sembla un primer pas per destruir un dels pocs espais verges, i a més d'impressionant bellesa d'aquest país. Si aquest pimer pas es dona, ja serà més fàcil fer els següents. Això vol dir anar fent més petites preses dins del congost. Solució per destruir de cop i no de mica en mica aquella meravella. Que facin una gran presa a la sortida del congost –el Portell– en diem al país, i s'estalviaran temps, paperassa i moltísims euros.

Aquesta construcció seria la destrucció massiva d'aquest país en les vessant ecològiques, paisatgístiques i de la població de les ribes. Que polítics i autoritats locals hi pensin. Encara hi som a temps.

Josep Mauri i Gràcia

IU i les Llengües d'Aragó

Llegint algunes crítiques de que IU «no dize vella cosa d'as luengas d'Aragón» al seu programa electoral, us remetem les dues línies fonamentals del que es va exposar en un acte organizat per NOGARÁ el primer dia de campanya:

1. La posició davant una necessària Llei de Lengües a l'Aragó que ha de presentar-se aquesta Legislatura és:

– el català i l'aragonès (amb totes les seues variants dialectals) són llengües pròpies d'Aragó, i tenen estatus de cooficialitat en les zones d'ús.

– Inclusió al currículum escolar com a matèria obligatòria en les zones d'ús.

– Dret de tots els ciutadans d'Aragó a utilitzar-les davant l'Administració.

2.– Des d'IU exigirem que en el mes de setembre pròxim es constitueixi la PONÈNCIA SOBRE LA LLEI DE LLENGÜES D'ARAGÓ (una volta constituïdes les noves Corts) que prengui com a referència per començar el DICTAMEN.

José María Ballestín

TEMPS DE FRANJA
Revista de les comarques catalanoparlants d'Aragó
SUBSCRIU-T'HI
978 85 15 21
tempsdefranja@telefonica.net

L'ESMOLET

Memòria i desmemòria

Està clar que la llei de memòria històrica no acontentarà del tot ningú. Tots estem implicats d'alguna manera amb la Guerra Civil. Tant si els nostres pares o avis van anar al front com si en foren víctimes passives. Una guerra esquitxa tothom.

La nostra guerra la guanyaren els que es van revoltar contra el govern democràticament escollit. D'altres la van perdre. I molts la patiren sense ser de cap bàndol. Els triomfadors van tenir quaranta anys per gaudir la seua victòria, honorar els seus morts i represaliar tothom qui van voler. Van fer «neteja» física i moral de qualsevol element no «afecto al régimen". Amb la mort –al llit– del dictador, es va pactar la famosa Transició. Això sí, sota l'atenta vigilància de l'exèrcit d'aleshores i el famós «ruido de sables".

Han passat més de trenta anys i, pel que fa a les víctimes del franquisme, tot continua igual. Els judicis sense garanties, les tortures i morts de sospitosos perpetrats molts anys després d'acabada la guerra, segueixen sense ser invalidats o deslegitimats. Ara que se sent la veu dels qui volen recuperar la dignitat d'aquells que van ser morts o condemnats injustament, han aparegut els indigants que els acusen de voler «dividir España entre buenos y malos». Sospito que qui diu això hauria preferit que la «neteja» suprimís del tot els vençuts i el seu rastre. Així no caldria revisar res perquè ningú no ho demanaria. Tots seriem dels «buenos», tots seriem feliços. Descansariem –dòcils cadàvers– En Pau.

Carles Terès

Els xiquets recuperen cançons tradicionals de Vall-de-roures

■ **Lluís Rajadell**

Xiquets de Vall-de-roures durant l'actuació

«Cantem junts», un projecte dirigit per la professora Margarita Celma, ha aconseguit revisc olar cançons tradicionals de Vall-de-roures que pareixien destinades a l'oblit. El passat dia 31 de març, el Cor de l'Escola Vicente Ferrer Ramos de Vall-de-roures va oferir un concert a Terol dins dels actes del *Dia de l'Educació a l'Aragó*, on els xiquets van cantar una serie de peces en català, en alguns casos acompanyades de música interpretada també pels xics i xiques de 5è i 6è de Primària. Algunes de les cançons van incloure també balls.

El repertori va estar format per les peces *La lluna, la pruna, Al cotxe hi ha una nina-La silleta del convent, El ball de Montpeller, La cançó de les mentides, Ai, xiquetes si baixàreu!, A pelar la fulla, a pelar el fonoll, Plou i fa sol* i *Roda, roda sant Miquel*. Les lletres i músiques han pogut ser recuperades i salvades gràcies a un treball d'investigació educativa del Departament d'Educació de la DGA dirigit per Margarita Celma, que ha comptat amb la col·laboració dels alumnes de l'escola i també de les seues famílies. Un dels pares presents al concert comentava que, mentres feien el treball, «els xiquets no paraven de preguntar a casa per les cançons de quan natres erem menuts». Els propis xiquets se n'encarregaven d'entrevistar als familiars i veïns per traure a la llum un aspecte de la cultura tradicional molt poc valorat tradicionalment, i encara menys per la cultura oficial, que ha optat per despreciar –quan no perseguir– les manifestacions folclòriques en català.

Segons el fullet informatiu del concert de Terol, l'objectiu del projecte és «recuperar patrimoni musical en llengua catalana de la zona del Matarranya que, al no estar transcrit musicalment, es perd en el temps». Esta iniciativa cultural ha inclòs també la recuperació de festes i costums tradicionals arraconats progresivament, como el Tronc de Nadal o el Carnestoltes.

Les cançons, la música –recreada per Margarita Celma– i els balls van replegar forts aplaudiments del públic que omplie el saló d'actes del Servei Provincial de Cultura de la DGA a Terol, que va ser escenari d'un emotiu concert on els xiquets –i els seus pares– es van retrovar en una part entranyable dels seus arrels culturals.

CLASSES GRATIS PER LA XARXA EN DIRECTE
Maig 2007

HORARI: de 20.00 h a 20.30 h.

DIBUIX .....Dimarts
COLLAGE .....Dimecres
PINTURA RÀPIDA .....Dijous

• Sol·licitar que us afegeixi als meus contactes, per a poder donar-vos les classes, pel msn.
• Podeu participar si ho voleu a les tres classes.
• El cost és gratuït i atendré a tots per igual, però si algú ho desitja, pot i ho considera oportú, li deixo un compte bancari per a ingressar-me el que vulgui pels serveis prestats. (2013 0040 04 0200632169)
Espero que gaudiu de les classes i alhora aprengueu.

Miguel Estaña
http://www.elpintordeinternet.com
elpintordeinternet@hotmailcom

VILES I GENTS

Viatge per les paraules

Anem pel Baix Aragó camí de la Ginebrosa i Aiguaviva per participar en el Projecte d'Animació Cultural a les Escoles de la Franja, i el camp és un goig de llum, caloreta i paisatge en pau. Les cireres de l'horta escomençen a pintar i los coscolls, els xops i els pins, en més llustre que mai.

El Bergantes baixe més fort de lo normal, però no tant com els primers dies de maig després de les plogudes. Perillós este riu valencià si ne caiguere una de grossa per les serres de dalt; per això deixen, cap al estiu, el Pantà de Calanda un poc buit, per si un cas.

Viatjar pel terme d'una vila i repetir els seus noms és molt paregut a viatjar per les paraules imaginant els camps, els tossals, els carrers i els seus costums. Viatjar per lo que més estimem que són les coses nostres. Estimar les tradicions i els noms. Escriure els sentiments. Perquè un poble que estima tot lo seu i ho comboia en il·lusió és un poble content i satisfet.

Els xiquets i xiquetes de les escoles de la Ginebrosa, la Canyà i Aiguaviva, gràcies al treball incansable del mestre Pietro Cucalón i els seus col·laboradors en l'assignatura, ja en saben molt d'estimar els seus costums i vocabulari, perquè viatgen per les paraules com lo qui va a una festa.

Es una llàstima, per ara, no poder dir lo mateix de la Codonyera, la Torre i Bellmunt, perquè els xiquets del Mesquí –quina mala sort– encara no han sentit dir mai als seus mestres que la llengua que parlen és tan bonica com totes les flors que han crescut enguany per les oreres dels camins.

Tomàs Bosque

20 anys de català en els centres d'ensenyament del Matarranya

■ **Carles Sancho**

A la comarca del Matarranya, que està dividida en quatre Centres Rurals Agrupats: Matarranya, Algars, la Freixneda i Tastavins i un CP a Vall-de-roures, la situació del català en aquests centres es força desigual. Així entre l'alumnat del Matarranya Mitjà hi ha una major demanda per estudiar la seua llengua que a les viles de l'Alt Matarranya que per altra banda s'han incorporat més tard en l'ensenyament del català. Mentre a Calaceit es va iniciar en el curs 1986-87, ara fa vint anys, al CP de Vall-de-roures ho va fer durant el 2002-2003, fa escassament quatre cursos. En total 373 són els alumnes van a classes de català durant aquest curs escolar que ara està a punt d'acabar.

Alumnes de l'escola de Calaceit

En el CRA Matarranya –Calaceit, Massalió i la Vall del Tormo– quasi tots els alumnes l'estudien, concretament el 98%, 64 escolars. En el CRA Algars les viles del nord arriben al 100% a Arenys i Lledó i al 91% a Queretes i al sud, a Beseit, que va incorporar-se més tard a l'ensenyament del català, només arriba al 54%. En total l'estudien 70 alumnes en aquesta agrupació educativa. En el CP de Vall-de-roures 107 escolars fan l'assignatura optativa de català que representa el 62%, increment important respecte al 50% i 76 escolars de fa tres cursos. En el CRA la Freixneda –Fórnols, la Portellada, la Torre del Comte, Valljunquera i Ràfels– el percentatge és també del 62% i un total de 46 alumnes, increment notable respecte al 45% i 32 escolars de fa també tres cursos. En el CRA Tastavins a l'Alt Matarranya –Pena-roja, Fondespatla, Mont-roig, Torredarques i la Sorollera– és on els percentatges són més baixos, el 50%, uns 50 alumnes. No obstant això hi ha hagut un augment considerable des del curs 2003-04 on el percentatge era només del 20% amb 19 alumnes. El cas més preocupant és la situació del català a l'ensenyament secundari on a IES Matarranya de Vall-de-roures, l'únic de la comarca, només 50 alumnes l'estudien, pràcticament els mateixos que durant el curs 2003-04. Per completar el panorama de l'ensenyament del català a la comarca afegirem que també hi ha classes per adults que coordina des del seu inici l'Associació Cultural del Matarranya.

La situació actual del català a l'ensenyament al Matarranya va millorant molt lentament però és encara clarament insuficient. És necessari i imprescindible dignificar la llengua a través de la tan anunciada Llei de Llengües, fer més hores en català a l'escola, una hora setmanal és totalment ridícul per aprendre bé una llengua que és la pròpia i a la vegada donar-li la utilitat necessària, cal intensificar el seu ús iniciant el català com a llengua vehicular d'alguna altra assignatura del currículum i potenciar-la a secundària perquè tinga una continuïtat i una necessària consolidació després d'haver-la estudiat a l'ensenyament infantil i primari. Al Matarranya l'acceptació de la llengua pròpia en els centres d'ensenyament per part dels pares dels alumnes, després de vint anys, és un fet evident. Ara només cal que l'administració aragonesa reculla aquesta demanda social de la població i faça una àmplia programació educativa coherent a tots els nivells de l'ensenyament amb la participació activa de tota la comunitat escolar. I en aquestes demandes al govern aragonès els matarranyencs no estem sols, tenim el recolzament dels 50.000 aragonesos que parlem català i que exigim de forma immediata el dret a la normalització de la nostra llengua.

Sons del Matarranya a Massalió

■ **Lluís Roig**

LLUÍS ROIG

Actuació dels grups de gaiters i dolçainers a la Plaça

Lluïa el sol de tarda a Massalió el dissabte dia 19, després d'un matí obscur i emplujat. Els carrers i la plaça s'omplien de jóvens i no tan jóvens. Els gaiters i dolçainers van arribant a la Plaça després de la cercavila. Sota l'arcada de l'Ajuntament, tot i que la rossa cervesa i el vi negre de garnatxa ragen lliures de debò, no es trenca l'harmonia, ni l'educació, ni el bon rotllo; tota la força se'n va cap a les llengüetes de les gaites i les broquetes dels timbals. A la porta de l'Ajuntament les paradetes d'ASCUMA y de *Las Ranetas* d'Alcanyís venen música i llibres.

A les set van començar les actuacions de tots els grups, interpretant dues o tres composicions populars cadascun d'ells. Tradició envers fusió de ritme i melodia, amb molta potència de totes les gaites, dels timbals i timbalets. Aplaudiments i més actuacions, i en finalitzar, peus a terra per tota la plaça, segueix l'alegria i la música, a instants ensordidora, en una única obra interminable. A més dels de Massalió, havien vingut del Mas de les Mates, de Castelseràs, de Vall d'Algorfa, de Pena-roja, de Castelló, de Gandesa, d'Andorra (Terol), de Caseres, i potser d'algun altre lloc més.

A dos quarts de nou, al Saló de l'Ajuntament, ple de gom a gom, hi començà la presentació del disc ***Sons del Matarranya***, editat per l'Associació Cultural del Matarranya i amb l'ajut econòmic d'OMEZYMA i la Comarca del Matarranya, entre altres. Obrí l'acte, Rafael Martí, alcalde de la Vila, donant la benvinguda i en agrair l'assistència a tots els actes públics de la IV Trobada de dolçainers i gaiters, destaca la importància del disc i el treball feixuc de tots els participants.

A continuació, José Miguel Gràcia, president d'Ascuma, pren la paraula per expressar la gran satisfacció de l'Associació per l'entusiasta i eficaç treball de les 26 formacions musicals que han participat en els CD's, tot coordinat i dirigit amb talent per en Marc Martí. Descriu els tipus de música de ambdós CD's –des del rock, punk rock, rock folk, ska, pop, jazz, música tradicional, balades, poesia recitada, fins a la jota–, fent esment de cadascun dels participants. Deixa ben clar que han estat força importants tres fets en el transcurs del projecte: la massiva i despresa participació de la joventut, que la lletra de tots els temes ha estat en català i la participació de grups d'altres terres d'Aragó (Saragossa). I va acabar felicitant-se per la participació de quatre grups de la Codonyera («lo meu lloc», va dir).

Després parlaren, Jean Pierre Guitard, tècnic i propietari de l'estudi de gravació i Fernando Mallen, propietari de la Barraca, on tingueren lloc gairebé tots els concerts previs, durant nou mesos.

L'acte finalitzà amb la intervenció del Marc Martí, explicant-nos amb fruïció, de com un somni pot transformar-se en realitat i referència per al futur. Abans de donar les gràcies a tots els participants, ens va fer reflexionar envers la participació de la joventut en temes culturals quan se li obre un camp adequat i del seu interès.

Passades les nou del vespre, tres-cents comensals se n'anaven caminant cap a la Cooperativa per a prendre «coca en primentó", fideuà i altres viandes, sobre unes llargues taules ben parades i encara més ben servides. Mai més es podrà dir que el negre és color trist vista l'alegria de les samarretes que lluïen els organitzadors. Tots vàrem petar la xerrada fins que començaren les dolçaines i tabalets una animada cursa sense fi.

I a les acaballes del dia va començar el concert gratuït, del qual, el Marc Martí em digué, faria la crònica.

Si voleu un resum de la jornada: un èxit de participants jovents, de visitants en general i, fins i tot, de vendes del disc ***Sons del Matarranya***. (Si no sou socis d'Ascuma, cal que us afanyeu en adquirir el disc, paga la pena).

LLUÍS ROIG

Presentació de Sons del Matarranya al Saló de l'Ajuntament

Trobada literària amb Imma Monsó

Una escriptora de cap a peus

■ **Alumnes de català 1r de Batxillerat de l'IES Baix Cinca de Fraga**

El dia 7 de maig vam rebre l'esperada visita de la l'escriptora Imma Monsó. La xerrada va durar poc menys d'una hora i ens va explicar un munt de coses interessants, tant del fet d'escriure, com del món literari en general.

Per començar i trencar una mica el gel, Maite Soler va llegir un fragment de la seua última novel·la, *Un home de paraula*, que s'està convertint en un èxit de vendes.

Un cop acabada la lectura, Imma Monsó va començar a respondre les nostres preguntes, algunes feien referència a temes literaris o a la seua feina com a articulista a *La Vanguardia* i *El País* i altres al llibre que hem estat teballant, *Marxem papa. Aquí no ens hi volen*. Aquest és un llibre de contes, dels primers que va publicar i que parla d'una sèrie de personatges que acaben sent prototipus: l'hipocondríac, l'avar, el tímid…

Vam descobrir coses de l'autora com ara que és molt xerraire i en algunes respostes ens va sorprendre, per exemple amb la frase que segons ella resumeix la feina que realitza: «esborro més que escric, si esborro molt acabo escrivint contes i si no esborro tant en surt una novel·la". Això va comentar que per ella era fonamental perquè escrivia molt i molt i després retallava tot el que li semblava superflu. També va reconèixer que ho havia après a partir d'escriure articles en els diaris, ja que l'espai és limitat a un nombre fix de caràcters i no pots escriure ni més ni menys.

Una altre comentari que va resultar-nos xocant va ser l'explicació de com havia entrat en el món literari, va dir-nos que havia enviat uns contes a una editorial amb pseudònim i un títol força ambigu, «Si és no és", i que segons li van confessar poc després van decidir publicar-los només per saber qui era la persona que s'amagava darrere d'aquell sobrenom. A partir d'aquí les coses li van començar a anar rodades: publicacions, premis,… i, tot i que n'ha guanyat diversos, va comentar que no li agrada gens presentar-s'hi.

A part de la conversa, havíem preparat, com a rebuda, una exposició sobre l'autora al vestíbul de l'Institut, amb reculls d'articles, fragments de les seues obres, fotografies, retalls de premsa, les portades dels llibres, la biografia,… perquè així la podíem conèixer una mica millor.

Per acabar volem dir que la xerrada va ser molt amena, tant per la seua manera d'explicar les coses com per la manera que té d'entendre la vida i la literatura: li cal escriure per viure, reconeix, i ho fa partint de fets reals i coses que recorda, això sí també afirma que té molt clars els límits entre la realitat i la ficció.

Josep Galan, premi Recercat 2007

■ **Redacció**

PEP LABAT

Entrega de premis al Recercat 07

L'Institut Ramon Muntaner, el passat 21 d'abril a Lleida, va distingir Josep Galan amb el premi Recercat 07. L'acte, que va tenir lloc a l'IMAC (Institut Municipal d'Acció Cultural), formava part del programa de la 3a convocatòria de la Jornada de Cultura i Recerca Local. Aquesta edició se celebrà a la capital de ponent perquè enguany ostenta la capitalitat de la cultura catalana. L'encontre va consistir en una fira oberta al públic, on els instituts d'estudis i associacions de recerca de parla catalana van donar a conèixer els seus projectes a entitats similars i al públic en general; en el lliurament dels premis Recercat i en una sèrie d'activitats paral·leles: taules rodones i xerrades, exposicions, etc.

El premi està destinat a una entitat i a una persona vinculada al món dels instituts d'estudis. La institució va distingir Josep Galan per tota la trajectòria al front de l'IEBC al llarg de gairebé dues dècades, per la tasca investigadora i divulgativa sobre el català parlat a Fraga i per la actitud combativa pel que fa a la reivindicació de la cultura i la llengua catalana a la Franja. Josep Labat, vicepresident de l'IEBC en el període de la presidència de Galan, que acompanyà Juani Galan, germana de Josep, en la recollida del premi, va fer un breu resum de la vida i trajectòria de Josep com a investigador i president de l'IEBC. A més, també a títol pòstum, es va premiar l'enginyer Magí Travesset per la recerca i divulgació arqueològica i a l'Institut d'Estudis Penedesencs.

L'ABABOL

Del cor al cervell

El mes de maig s'ha inaugurat a Fraga l'exposició homenatge al pintor Miquel Viladrich (imploro la pronúncia *k* final), amb la presència d'uns quants representants polítics d'Aragó i Catalunya, i no podia ser d'una altra manera, si comptem que en l'organització han col·laborat Administracions d'una banda i l'altra. Per part de la Generalitat de Catalunya, hi va assistir Josep M. Carreter, director general de Patrimoni Cultural, que va destacar, en la seua intervenció que Viladrich i Fraga representen molt bé el punt de trobada entre Aragó i Catalunya. Jo afegiria que també la llengua representa un bon punt de trobada, en eix cas, la puntada de peu a la llengua, i és que el sinyor director general de Patrimoni Cultural va intervenir en castellà! I, o bé no sap que a Fraga es parla català i, per tant, no està capacitat per dirigir el que dirigeix, almenys intel·lectualment, o bé ho sap però tant li fa, i llavors no n'està capacitat, almenys moralment. En tot cas, és el seu punt particular de trobada amb la llengua, ja que la sinyora Almunia també es troba més còmoda en castellà.

Jo volia escriure que em va agradar molt la reflexió d'en Ferran Sàez, que el polític ha de parlar des del cor per arribar al cervell dels ciutadans, i no parlar des del cervell per arribar al cor dels votants, perquè llavors és un demagog, i mira què ha eixit.

Susanna Barquín

Vintena edició dels premis Despertaferro! a Tamarit

■ **Júlia Llambert**

A Tamarit el dissabte dia 12 de maig, s'han celebrat, amb tota puntualitat, el 20è premi Despertaferro!, que convocaven l'Ajuntament de Tamarit, els Consells Locals de la Franja i l'Institut d'Estudis del Baix Cinca. Davant d'un nombrós públic d'infants, joves i pares, prengué la paraula la regidora de cultura de l'Ajuntament de Tamarit per a donar la benviguda a tothom. A continuació Artur Quintana, president d'Iniciativa Cultural de la Franja, va fer un breu resum del moviment de reivindicació del català a l'escola des de la dècada dels vuitanta. Subratllà que enguany els estudis de català a l'Aragó estan homologats al nivell B de la Generalitat de Catalunya, i va indicar que el que cal ara és que el Govern d'Aragó s'esforce per aconseguir també l'homologació amb la Generalitat Valenciana i el Govern de les Illes Balears. Francesc Blanc, en nom del comitè organitzador dels premis féu un esplèndid discurs sobre escola, llengua i identitat que va saber tocar la fibra sensible del públic i fou molt aplaudit. Josep Lluís Seira, secretari dels premis, elogià la forta participació dels escolars en el concurs, que any rere any, supera de molt el miler. Es repartiren els premis –una suma en diners i un lot de llibres per a cada un/una dels dotze premiats– i els assistents van ser convidats a un pica-pica ofert per l'Ajuntament de Tamarit. Els quatre primers guanyadors participaran també en els premis Sambori junt amb d'altres concursants de tots els Països Catalans. Tot fou perfecte, i tanmateix és llàstima que l'acte, més enllà del nombrós públic implicat, trobés molt poc de ressò dins de la vila que l'acollia. Per a futures edicions convindria de pensar-hi.

L'acta dels premis va ser la següent:

Concedir el premi en la categoria de cartell anunciador al treball presentat per LAURA QUIBUS REQUENA de 4t. D' ESO del IES Baix Cinca de Fraga, un dibuix d' aquarel·la senzill però alhora ple de color i espontaneïtat.

En els apartats de narracions, els treballs presentats han obligat al jurat en algun cas a filar molt prim per tal de concedir els premis i no sempre es pot premiar a tots, per això el jurat ha decidit concedir:

En la Categoria A (3r. I 4t. De primària)

3r. Premi per a Marta Michans Marquilles del CRA La Llitera pel conte titulat LA TORTUGA EN PERILL.

2n. Premi al conte POLLET,PAULET de Anna Capacés Llop del Col. Virgen del portal de Maella.

1r. Premi per a L' OCELL I L'AVI AGRICULTOR de Sergio Prol Loncan del C.P. San Miguel de Tamarit de Llitera.

En la Categoria B (5è i 6è de primària)

3r. Premi per a EL TUNEL DEL TEMPS de David Dalmau del CRA d' Altorricó.

2n. Premi per a BLAU TOU de Lidia Guerrero del C. P. D' Areny (CRA Ribagorça Oriental)

1r. Premi per a Joel Berenguer Moncada del C. P. Sant Josep de Calasanç de fraga pel conte titulat EL NOI DE LA MONEDA BRUTA.

En la categoria C (1r. i 2n. de' ESO)

3r. Premi per a EL QUE LA MEVA AVIA EM VA EXPLICAR de Maria Ibarz Puisac del C.P. San Juan Bautista de Saidí.

2n. Premi per a LA KIKA de Laia Silvetre Badia del IES Baix Cinca de Fraga.

1r. Premi per a Pablo Orus Calvet amb la narració titulada UN MAL DIA de l' IES Ramon J. Sender de Fraga.

Finalment en la Categoria D (3r. i 4t. ESO)

El jurat ha decidit per les dificultats que comporta i l' afany de superació d' un institut on encara avui tenen dificultats per ensenyar i aprendre en la nostra llengua, concedir un ACCÈSSIT a Maria Querol Fortuño de l' IES Matarranya pel treball titulat QUAN MON IAIO ERA JOVE.

3r. Premi per a Iris Vallés Badia del IES Ramon J. Sender de Fraga pel conte EL MON DELS MEUS SOMNIS.

2n. Premi per la narració de Maria Chesa Cabrero d' Albelda que estudia a l'IES la Llitera de Tamarit pel treball 1939-2000.

1r. Premi per a UNA ALTRA NIT DE DISSABTE, narració de Laura Florentin Aragón de l'IES Ramon J. Sender de Fraga.

Susanna Barquín i Hèctor Moret, escriptors convidats a les classes de català

■ **Belén Bellostas**

El passat 20 d'abril, Susanna Barquín, la periodista i escriptora de Fraga, vas ser convidada per l'Institut d'Estudis del Baix Cinca (IEBC) i gràcies al Projecte d'Animació a la Lectura a les aules per comentar el seu llibre *L'Aventura del desig* (Premi Guillem Nicolau 2002) als alumnes de llengua catalana de Fraga.

L'autora va repasar la seva trajectòria literària i professional des de les seves col·laboracions en el diari *Avui*, a la revista *Temps de Franja*, la novel·la breu *Deliri d'amor* o ara treballant com a Cap de Comunicacions de PRODECA, al Departament d'Agricultura de la Generalitat.

L'escriptora va guanyar-se la simpatia dels participants i va explicar com ella des d'una veu femenina tenia la necessitat de transmetre vivències, experiències i emocions com a motor de vida de les dones.

Posteriorment, el passat 10 de maig el professor i escriptor mequinensà, Hèctor Moret acudí a les classes de català que s'imparteixen a Mequinensa per l'Institut d'Estudis del Baix Cinca amb el suport del programa *Itineraris de Lectura* de la Generalitat de Catalunya. Durant la xerrada vam endinsar-nos en la seva tasca poètica amb una petita selecció dels seus poemes.

L'autor va parlar breument de les seves obres *Pentagrama* (1987), *Parella de negres* (1988), *Temps Pervers* (1999), etc i va donar per finalitzada la seva creació poètica amb el llibre *In nuce. Antologia Lírica* (2005) que mostra les dos vertents del poeta: d'una banda, poesia transcendent, i d'una altra, els poemes que busquen la complicitat del lector a partir del joc poètic.

RICARD SOLANA

Hèctor Moret a la Fira del Llibre Ebrenc '06

L'experiència va ser molt bona i els participants van disfrutar molt amb la intervenció del poeta mequinensà.

ESTAMPES RIBERENQUES

Espurnes a l'horitzó

■ **Quim Gibert**

«Els almogàvers van esmolar les espases picant contra les roques fins a treure'n guspires i entonant el seu crit de guerra: Desperta ferro!». Es tracta d'un fragment de *Roger de Flor, el lleó de Constantinoble*, en el qual Francesc Puigpelat, l'autor d'aquest llibre, ens detalla els preliminars d'aquests guerrers catalanoaragonesos abans d'entrar en combat. D'aleshores ençà, les gestes dels almogàvers han format part del nostre imaginari col·lectiu. Tant és així, que l'expressió «Desperta ferro!» fou la triada per anomenar el Premi de Literatura Infantil que els Consells Locals de la Franja van convocar per primera vegada l'any 1987. En aquell moment, només feia tres cursos que, mitjançant les gestions de José Bada, conseller aragonès d'educació, el català s'impartia en algunes escoles de la Franja. Arran de l'empenta de Bada, que va arribar a confessar «haver passat por física» per aquesta decisió en bé del català, i de l'exitosa acollida escolar, no hi havia dubte que podia ser una bona idea crear un certamen de contes d'aquest estil.

La d'enguany ha esdevingut una de les edicions del premi amb més participació. S'han comptabilitzat cap a 1.200 originals. Precisament perquè l'àmbit del concurs és la Franja, el lliurament es fa cada any en una vila diferent d'aquest territori. Tamarit de Llitera ha estat la darrera. En el curs de l'acte, que va tenir lloc el dissabte 12 de maig, l'organització va expressar que, després de vint anys de Desperta ferro!, la convocatòria hauria de disposar d'un compromís institucional. Amb la reforma de l'estatut aragonès, però, res no fa pensar que es plasmi cap compromís amb la dignificació de la nostra llengua. Artur Quintana, president d'Iniciativa Cultural de la Franja, pensa que el nou marc estatutari d'Aragó «és un pas enrere pel que fa al reconeixement del català a la Franja». I per Francesc Blanch, del grup promotor dels premis, és com «eixir de l'erm per anar a raure al boscam». No obstant això, amb o sense reconeixement lingüístic, el futur del certamen no trontolla. La qualitat dels treballs engresca moltíssim. Però, sobretot, perquè segons Blanch, expressar-nos en català «és un dret i una riquesa, que ens permet ser més nosaltres, que ens permet interpretar la nostra realitat (…) En el que fem i en el que som hi ha la màxima raó de ser. Que se'ns ignori lingüísticament no priva que sempre ens quedi la paraula i la terra que ens acull».

Josep Galan, el que va ser durant tants anys l'ànima de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca, manifestava que si la Franja estigués sota administració catalana llavors sí que els franjatins veurien normal tenir reconeguts, en tant que catalanoparlants, els drets lingüístics. Al capdavall, qui va separar administrativament els catalanoparlants de ponent amb límits «regionales» fou el ministre espanyol Javier de Burgos (1833) en el moment d'implantar la divisió provincial. En aquests sentit, la denominació Franja de Ponent neix com una reacció davant d'aquest intent de trossejar la comunitat catalanoparlant i fer-nos políticament diferents els uns dels altres. Malgrat la imposició d'aquestes fronteres artificials i altres invents disgregadors, els veïns de la Franja i d'altres punts de la nostra geografia, des de l'època dels almogàvers i molt abans, mai han renunciat a la seva identitat lingüística. Entre d'altres coses, perquè és un dret consubstancial al fet de ser persones.

José Enrique Gargallo, romanista

«A la península hi h

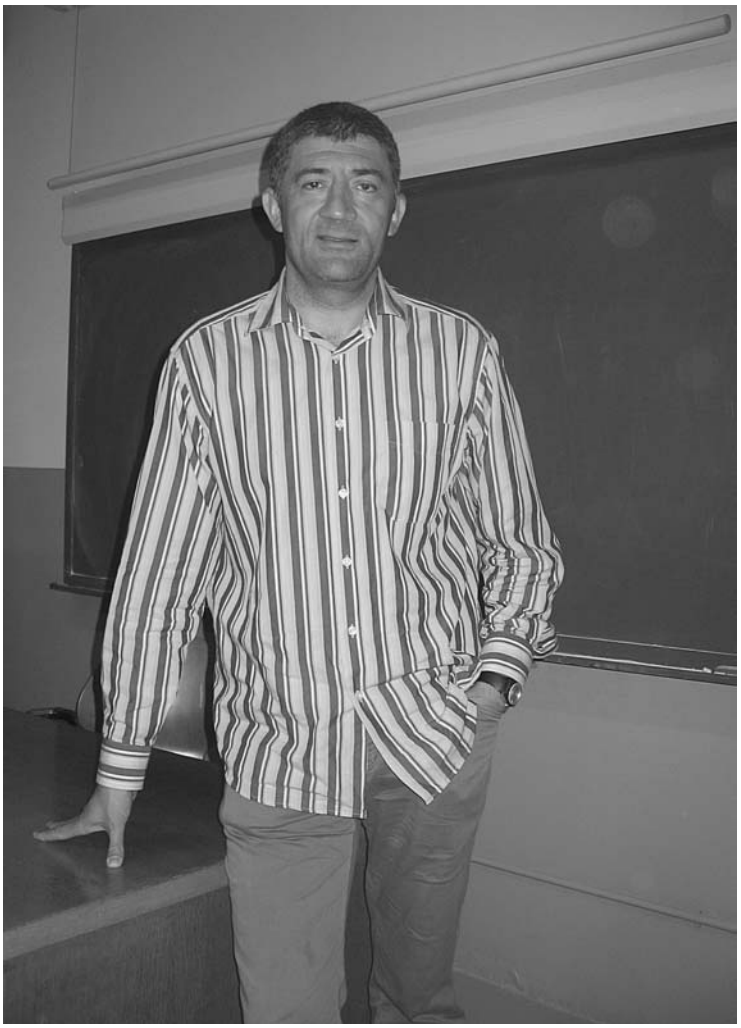

Al migdia del dimecres 25 de maig d'enguany ens trobem amb José Enrique Gargallo al seu despatx, a l'última planta del vell edifici de Lletres de la Universitat de Barcelona, per fer-la petar una estona i, de pas, recollir un parell de còpies d'articles seus recentment publicats. Aprofitem l'avinentesa per fer-li una breu entrevista.

Pregunta. Encara que vius a Barcelona, crec que ets nascut a la «Franja» aragonesa del País València.

Resposta. Efectivament, vaig néixer en un poblet de l'àrea de parla castellanoaragonesa de l'interior valencià: la Puebla de Arenoso, a la comarca castellonenca de l'Alt Millars, a tocar de la província de Terol. Quan tenia poc més de tres anys, em van portar a Barcelona, que considero el meu segon poble, «el poble gran». Per cert, m'agrada que diguis «la Franja aragonesa». A la Península hi ha diverses «franges», tot i que, de Catalunya estant, gairebé tothom pensa en una sola, la de Ponent. De fet, la meva franja pàtria (i «màtria») no és territorialment contínua, com la del català a l'Aragó. La «Franja aragonesa» de València inclou el Racó d'Ademús, un enclavament administratiu valencià encerclat per Terol i Conca. Del Racó és un altre barceloní i català d'adopció, l'escriptor Francisco (Paco) Candel. Concretament de Casas Altas.

P. Crec que el 1982 dedicares la teua tesi de llicenciatura (*El Habla de Puebla de Arenoso. Bajo Aragón: peculiaridades y afinidades*) al teu poble natal.

R. Així és. Ara farà 25 anys, i encara no perdo la il·lusió de publicar-la algun dia, convenientment actualitzada. Entre altres coses, en canviaria la precisió del subtítol, que situa el poble dins el vague àmbit del Baix Aragó. Ho vaig escriure així perquè aleshores pensava que era més senzill presentar aquest lloc i en general l'espai «aragonès» del País Valencià directament com si fos «aragonès». No vaig trigar gaire a redefinir la meva estrategia identitària: som valencians de parla (castellano) aragonesa. Jo ja fa temps que em defineixo com «aragonesament valencià».

P. Quins lligams mantens amb la Puebla de Arenoso?

R. La Puebla, com tants altres llocs de l'interior valencià i peninsular, va patir una forta emigració a partir de la dècada dels 60 (fa més de trenta anys que no hi ha escola). Ja no m'hi queda cap familiar pròxim, però és el lloc on ens reunim els fills del poble a l'estiu i a les vacances. Jo no m'hi veig capaç de viure hi de manera continuada, però no puc concebre el cicle de l'any sense fer-hi algunes estades amb la muller i les meves dues filles i així coincidir amb els amics de la infantesa.

P. Què són els anomenats parlars «xurros»?

R. La definició de la GEC (s.v. xurro–a) em sembla molt entenedora: «Parlar de l'àrea de llengua castellana del País Valencià, especialment de l'Alt Millars, l'Alt Palància, el Racó, els Serrans i la Foia de Bunyol. Els parlars xurros actuals són essencialment un aragonès castellanitzat, i contenen un bon nombre d'elements catalans, en gran majoria lèxics […]». L'article en qüestió el va escriure un dels millors coneixedors del parlars xurros, el lingüista canadenc d'origen armeni Joseph Gulsoy, fidel col·laborador de Joan Coromines.

> «Malgrat els continus pals a les rodes, cal continuar lluitant pel català a l'Aragó»

P. Quina visió tens de les terres valencianes de llengua i cultura aragoneses?

R. Crec que formen part irrenunciable del País Valencià. Dins *Nosaltres, els valencians*, Joan Fuster escriu: «De fet, quan els valencians –els de llengua catalana– parlem del País Valencià, solem oblidar-nos dels «altres» valencians: les nostres generalitzacions no els tenen en compte» (Fuster 1962: 95). Som els altres valencians, però també en som, de valencians. Per això em semblen inapropiades referències com «la llengua dels valencians» (en al·lusió al català de València o valencià). Les terres valencianes que parlen castellanoaragonès (aragonès castellanitzat, castellà amb deix o substrat aragonesos) són la continuació natural de l'Aragó cap a la Mediterrània. Terres i gent aragonesament valencianes.

P. Quina visió tens de les

na diverses franges»

terres aragoneses de llengua i cultura catalanes?

R. Hi vaig entrar en contacte un cop ja era professor a la Universitat de Barcelona: l'any 1984, amb 24 anys, em van convidar a Peralta de la Sal a participar en una taula rodona, que (per cert) va acabar com el rosari de l'aurora, i en la qual vaig conèixer en Ramon Sistac. Eren temps de prou dinamisme reivindicatiu: el català a l'Aragó ja era un tema candent, com vaig poder comprovar in situ. Des d'aleshores no he deixat d'interessar-me per aquesta terra de frontera, he arribat fins i tot a publicar-ne algun article divulgatiu i a fer-ne conferències en diferents àmbits universitaris del món de la romanística. I el considero un territori germà.

P. Hi veus paral·lelismes i divergències (peculiaridades y afinidades) entre aquestes dues «franges»?

R. Ara fa poc en Ramon Sistac em va regalar el seu llibre *De la llengua a les dents*, que justament arreplega una gavella d'articles publicats prèviament en la revista *Temps de Franja*, amb una enginyosa dedicatòria: «Al meu col·lega més 'frangísticament' simètric». En un altre llibre sobre la Franja (*Franja, frontera i llengua* de Josep L. Espluga i Arantxa Capdevila), s'hi inclou un epígraf en forma de pregunta retòrica (manllevada a R. Serrate): «Parlo català perquè sóc aragonès?». *Mutatis mutandis*, és un plantejament que em sembla lícit aplicar a la gent de la meva Franja: està clar que parlem aquesta mena de castellà (aragonès) perquè som valencians.

P. Quin és el teu treball a la universitat?

R. Sóc professor de lingüística romànica, una bonica manera de pertànyer a la selecta minoria que es dedica a l'estudi del món romànic des de la seva matriu llatina. És un fet que ací la gent s'interessa per cada parcel·la romànica (catalana, castellana, etc.) més que pel conjunt de la família neollatina. Què hi farem!

> «La gent de la meva Franja parlem aquesta mena de castellà aragonès perquè som valencians»

P. D'on et ve l'interès per les llengües romàniques –romanços, crec que en dius– i, més en concret, per les minories romàniques?

R. Ja com a estudiant de filologia a la Universitat de Barcelona (UB), em vaig afeccionar a les llengües, especialment les més properes (les romàniques), que vaig estudiar a l'Escola d'Idiomes Moderns de la UB. Per cert, no vaig començar a parlar català fins als vint anys. Vaig tenir la sort d'entrar molt jovenet (22 anys) al Departament de Filologia Romànica, i des d'aleshores hi ensenyo lingüística romànica (la millor manera d'aprendre'n), amb un interès creixent per les llengües minoritàries i els parlars de frontera. Tot plegat, romanços, com bé dius que jo en dic.

P. Com valores, en general, la promoció de la cultura i la llengua aragonesa i catalana a l'Aragó?

R. Crec que s'ha de continuar bregant per un Aragó trilingüe. Des de 2002 tinc l'honor de ser membre del Consello d'a Fabla Aragonesa, i darrerament em miro amb una certa inquietud les incerteses que acompanyen la promoció de l'aragonès. El lema del congrès del juliol de 2006 (Chuntos por l'aragonés) hauria d'ajudar a no perdre el nord. Pel que fa a l'est, malgrat els continus pals a les rodes, cal continuar lluitant pel català a l'Aragó. La cooficialitat de l'aragonès i del català no serà fàcil d'aconseguir, però estic convençut que arribarà. «Tossut» és un tipus lexical que agermana el català i l'aragonès (tozudo). I aquest darrer és un significatiu aragonesisme del castellà. Cal, doncs, tossuderia, perseverança.

P. Tinc entès que has mostrat interès per diverses minories romàniques, en especial de la Península Ibèrica.

R. He estudiat i publicat sobre aspectes de l'aragonès i de l'asturià, el mirandès, l'aranès (al llindar de la Península, però del cantó atlàntic). M'he dedicat especialment als parlars de San Martín de Trevejo, Eljas y Valverde del Fresno, que constitueixen un singular enclavament al nord-oest d'Extremadura, a tocar de Salamanca i Portugal: una mena de «gallec d'Extremadura», com molts pretenen de Galícia estant; una varietat distanciada del portuguès però pertanyent a la gran comunitat gallego-portuguesa, d'acord amb un reintegracionisme més íntegre.

P. En quins nous projectes estàs treballant?

R. De fa temps participo en un ambiciós projecte sobre els parlars del països romànics d'Europa, l'*Atlas linguistique Roman (ALiR)*, concretament al seu comitè català. Ara mateix dirigeixo un altre projecte més modest, però que m'il·lusiona prou: una base de dades sobre refranys del calendari i meteorològics dins la Romània, que el meu equip i jo mateix buidem a partir de publicacions prèvies. En algun moment haurem d'abocar-hi els materials corresponents a la Franja publicats als 90 dins *Bllat Colrat!* i *Lo Molinar*.

Berenguer de Mussots

«TOT UN MÓN DE ROMANÇOS»

José Enrique Gargallo Gil, nascut a la Puebla de Arenoso el 1960, és doctor en Filologia Hispànica per la Universitat de Barcelona amb la tesi *Una encrucijada lingüística entre Aragón, Valencia y Castilla: el Rincón de Ademuz* (1987). Professor Titular de Filologia Romànica de la mateixa universitat des de 1988, és autor, a més de gairebé un centenar d'articles científics especialitzats, de diverses obres divulgatives de l'àmbit de la lingüística romànica (*Guía de lingüística románica* (1989), *Les llengües romàniques: tot un món lingüístic fet de romanços* (1994), *Manual de lingüística románica* (2007) –coordinat amb Maria-Reina Bastardas–, i de diferents treballs de dialectologia, etnolingüística i paremiologia, com ara *El joc ancestral de la paraula. Llengua, cultura popular i refranyer a Rossell* (Baix Maestrat) (1997) –en col·laboració amb Miquel À. Pradilla–, *Las hablas de San Martín de Trevejo, Eljas y Valverde del Fresno* (1999), *Calendario romance de refranes* (2003) –en col·laboració amb Miguel Correas–, *Habla y cultura popular en el Rincón de Ademuz* (2004).

B. de M.

DESPERTA FERRO

Estat Aragonès

El passat 16 de desembre de 2006 a Barcelona es va ressuscitar el partit fundat per Gaspar Torrente a finals de 1933. El partit es declarava, aragonesista, republicà, d'esquerres i independentista. El fundador va agafar el nom d'Estat Català, el partit fundat per Francesc Macià, del qual Torrente era seguidor i sentia una gran admiració. La fita més important que aconseguí aquest partit fou promoure a la ciutat de Casp, durant els dies 1, 2 i 3 de maig de 1936, un Congrés Aragonesista d'on va sortir la primera redacció d'un Estatut d'autonomia per Aragó. La guerra, declarada el 18 de juliol de 1936, va truncar la posada en marxa d'aquest Estatut.

L'elecció de la ciutat de Barcelona ha estat com un símbol i una deferència per aquells patriotes aragonesos que lluitaren per aconseguir aquesta memorable fita. El nou partit que té la principal seu a Saragossa segueix les seves petjades i una de les seves principals fites és aconseguir el dret a l'autodeterminació d'Aragó.

Gaspar Torrente va ser un seguidor incondicional de Francesc Macià. Fou el líder del Centre Democràtic, Republicà, Federalista del Poble Nou i a principis de l'any 1933, ell i la majoria de militants d'aquest Centre es van incorporar a Esquerra Republicana de Catalunya. Torrente va ser un gran patriota aragonès i un gran catalanista. La seva obsessió fou que Catalunya i l'Aragó, com a pobles germans que són, mai es barallessin. Ell afirmava: «El que és bo per Catalunya és bo per Aragó i viceversa".

Benvingut sigui aquest nou partit.

Joaquim Montclús

Sant Gregori, Festa Major de Sopeira

■ **Glòria Francino**

Els temps canvien, i també el santoral. Sant Gregori, 9 de maig, continua sent el patró de la Festa Major de Sopeira, i l'ermita dedicada a la seva advocació i la de Sant Antoni Abat, és visitada dues vegades a l'any amb motiu de la celebració d'aquestes festivitats.

Sant Gregori és protector i advocat contra animals danyosos i picades d'insectes. També es creu que l'aigua dels rius i fonts properes a les capelles, on es venerava aquest sant, tenien propietats per combatre les plagues d'insectes. No ens estranayaria gens, que l'aigua del barranc de Miralles, a tocar de l'ermita, fos motiu per triarne el lloc, ja que l'aigua és signe de vida; aquesta en concret és rica en sofre, i emprada per al regadiu des de temps immemorials.

Actualment la festa s'ha passat al cap de setmana més proper al dia 9 de maig. Aquest any han estat els dies 5 i 6. El dissabte, durant el dia els més xics van gaudir de les activitats destinades a ells: saltar als castells inflables, anar amb cars…. A la nit hi va haver el típic ball de festa major, a la carpa que s'instal·la vora de les piscines per apaivagar el fred de la nit i la matinada. El diumenge al matí es va anar a l'ermita de Sant Gregori, on després de la missa es van cantar els goigs en honor a Sant Antoni, es va beneir el terme i es va repartir coca, vi i sidra a tots els assistents.

En altres èpoques, a aquestes romeries hi acudien, caminant, de tota la comarca; amb el canvi de costums, la gent hi va amb cotxe i ja no són de tots els voltants, perquè la població ha minvat a tot arreu. En aquest temps de primavera la gent de camp es preparava per a un estiu ple de treball i calor.

Aquesta primavera ha estat pròdiga en pluges a la comarca, i, això ha fet que el paisatge presentés uns tons més vius que mai: verds dels sembrats, verds més foscos de les fulles dels roures, verds lluents dels coblles, grogs de les esgelagras i de les xicoias, blancs de curnyeras, rois dels pipiripips o ababols… una veritable meravella per als ulls.

L'altra novetat de Sopeira aquesta temporada és que comencen les obres d'accés al poble, i això comporta un canvi d'estructura de les entrades i eixides de la població. No sabem encara com quedarà el conjunt, esperem que els homes, amb tota la tecnologia i maquinària moderna, seran respectuosos amb el paisatge. Ens sap greu predre un pam de terra, un matoll de romer o sanjuaneras, uns olivers tan antics, uns indrets tan caminats, tan coneguts…, que donen a l'entorn un caràcter peculiar. El progrés té aquesta vessant, fins ara, poc acurada, en ocasions obres poc proporcionades, amb els llocs en estat pur i original, que el transformen i el fan desconegut fins que transcorre el temps sobre el paisatge nou per considerarlo com de sempre.

Per si de cas, encomanemnos a Sant Gregori i Sant Antoni!

La Llitera acull un seminari sobre la participació en fires dirigit al sector agroalimentari

■ **Comarca de la Llitera**

La seu de la Comarca de la Llitera va acollir un seminari sobre la participació en fires, especialment dirigit a empresaris del sector agroalimentari. Va intervenir com a ponent l'Eduard Manresa, director de Relacions Institucionals de la empresa Alimentaria Exhibitions, organizatdora de la fira Alimentària a Barcelona i Lisboa, entre altres.

A la jornada, que va durar aproximadament tres hores, hi assistiren més d'una desena d'empresaris dels sectors de la producció d'oli de oliva, fruita fresca i fruits secs, reposteria, càrnic i gelats. En ella es va posar de manifiest que les empreses han de planificar previament aquests events, l'esquema de treball de forma ben organitzada i ordenada, per a que tant clients com proveïdors coneguin la seua respectiva participació en la fira en questió.

Així mateix, es va apuntar la importància que ha de tindre el mètode de comunicació abans i després de l'event. No hem d'oblidar que avui en dia les empreses no solen anar a vendre els seus productes sinó a promocionar-los i que els visitants esperan conèixer en la seua visita característiques diferencials i productes novedosos que es presenten al mercat.

Per altra banda, es va suggerir a les empreses la necessitat de saber seleccionar prèviament les fires en les que participar per a què la seua respectiva participació estigui d'acord als objetius de l'empresa en quant al segment de mercat, local, regional o internacional que es preten abastar, entre altres paràmetres d'anàlisi de la competència i estratègies de màrqueting comercial.

Seu de la Llitera durant la celebració del seminari

La Comarca de la Llitera segueix apostant per la formació al sector agroalimentari posant a disposició del mateix les novetats i les noves orientacions que marquen les pautes dels nous mercats, esperant que aquestes servixquen com a eines facilitadores per a la promoció agroalimentària dels productes que s'elaboren a la nostra comarca.

TOT ENSENYANT LES DENTS

Translation vol dir trasllat

■ **Ramon Sistac**

La justícia divina, diguen el que diguen els capellans, no és gens misericordiosa (de fet, *justícia* i *misericòrdia* són, en principi, termes antitètics). És per això, i per culpa dels meus més que nombrosíssims pecats, que m'ha caigut al damunt una feina semblant als dotze treballs d'Hèrcules o, més exactament, a la penitència de Sísif. La feina en qüestió ha estat de traduir tot un seguit de narracions aragoneses en aragonès al català.

Vull dir abans que jo no havia fet mai de traductor, i ho he trobat, d'entrada, apassionant. Traduir o *trair* (per allò de *traduttore*, *traditore*) allò que ha escrit un altre ha estat com una mena de viatge iniciàtic que no em puc resistir a compartir una mica amb vosaltres. Primerament, perquè traduir significa endinsar-se en allò que un altre vol dir, per tal d'assumir-ho com a propi. En aquest sentit, el traductor, com a l'actor, desenvolupa una mena de desdoblament de la personalitat. És segurament per això que la traducció literària és un acte plenament creatiu. Traduir és com escriure, però amb idees (que no pas paraules) d'un altre. L'única diferència important és que, quan escrius, et pots cascar tranquil·lament un parell de whiskys per tal de fer volar la imaginació (a mi, m'inspira molt especialment el Bourbon, especialment el Woodford, de Kentucky). Tanmateix, el traductor ha de tindre el cap ben clar per a interpretar fidelment el que diu l'altre. I és ací que entra el segon condicionant. El cap ha d'estar especialment clar perquè no pots deixar anar a raig la teua llengua. Sí que la hi deixaràs anar, però en un segon moment. D'entrada, has de descodificar (i fins i tot *desconstruir*) la de l'autor. I l'aragonès, en aquest sentit, és un idioma força paradoxal. D'una banda, és molt fàcil, perquè és molt paregut al nostre (i més per als que en parlem la varietat extremoccidental, pirinenca i ribagorçana). Però aquesta proximitat és perillosa: et fa baixar la guàrdia i malinterpretar coses que et pareixen òbvies, però que no tenen exactament el mateix sentit en aragonès que en català. En segon lloc, l'aragonès, força absent de la vida acadèmica i cultural i no reconegut oficialment ni gairebé oficiosament, no disposa de les eines necessàries per a poder-lo treballar en condicions (diccionaris especialitzats, gramàtiques descriptives i normatives…). I, finalment, no ha aconseguit encara una varietat literària suficientment consolidada i reconeguda de tothom, la qual cosa fa que cadascú l'escriga una mica com pot, en una mena d'assaig, de provatura perpètua (i encara gràcies!).

Ara bé; amb la mateixa contundència que afirmo això, també haig de dir, i ben cofoi de fer-ho, que la qualitat literària no se'n ressent. Malgrat totes aquestes dificultats, els escriptors i escriptores en aragonès (els bons, és clar!) assoleixen uns resultats plenament homologables als de les altres literatures europees, la catalana inclosa. És un petit bri d'esperança en un univers de desesperança.

Escric açò sense saber encara quins han estat els resultats de les eleccions al parlament aragonès. Algú –qui pot– hi posarà algun dia remei?

L'Associació Mossos i Carreters d'Albelda celebra el Dia de sega i trilla tradicional

■ **Josefina Motis**

L' Associació de Mossos i Carreters d'Albelda, es va fundar precisament per això, per recordar les feines de temps passats que es feien al camp des de cents d'anys i que van canviar radicalment no fa gaire; els treballs amb animals fer força per estirar i carregar, les eines que es feien servir, mostrant les habilitats que necessitaven els pagesos. Aquesta associació contribueix al record per les persones que han viscut això, al coneixement per els més joves, i, a conservar paraules pròpies d'activitats o eines que es perdrien per no fer-se servir.

S'han anat fent exposicions de coses relacionades amb la collita d'olives, cabassos i «pllomases», la manera de fer oli, molí, esportes, tinents i tines. Càntirs i gerres imprescindibles per aigüa. Esacaltrisses, sargadells, sàrries, per portar càrrega els animals, i, molts estris de sega i trilla. Van escriure una història del carro molt interessant. Han recuperat costums com el portar els animals a la plaça el dia de Sant Antoni, al gener. Diuen que han conservat aquests animals del camp en perill d'extinció, però, de someretes, ases, o rucs no s'en veu cap, ara fan servir cavalls i egües.

A l'any 98 van començar a fer un dia de sega i trilla a la manera tradicional, amb la col·laboració del Magré i de l'Ajuntament que els deixà una finca i una era. Va agradar molt a la gent del poble i es va fent cada any amb més èxit de públic que hi va expressament de fora. Al començament es feia a la partida de «la Corca», prop del poble per la sortida cap Alfarràs. Com que hi anava molta gent, feia massa calor per no haver-hi ombra, aleshores, es va canviar cap a la partida de «les Penelles», a l'altra banda del poble, a la sortida cap a Tamarit, on hi ha unes oliveres molt grans fent ombra i l' ambient més acollidor. Aquí, es fan paradetes per poder comprar petits objectes d'aquell temps, com coberts de fusta, plats que teníem a totes les cases de color groc, on havíem menjat moltes sopes, i, fundetes de mòbil fetes de sac o de taleca, entre d'altres.

Cada any, a darrers de juny o primers de juliol, quan la garba ja esta ben seca, se celebra aquesta diada especial. A primera hora del matí es fa una mostra de sega amb dalla, hi pot haver falç, esmoles, enclusa i martell per esmolar la dalla i mostres de tots els utensilis. Després, per enllestir abans, es continua la sega de tot el bancal amb una màquina de tracció animal de les que feien servir els que tenien més terra, poder adquisitiu, o animals més forçuts que els somers, es dúien matxos i mules, sempre «el parell» per a tot. Després s'agabella amb el rascle i amb quatre o cinc gabelles lligades ben fort amb benzils d'espart o de la mateixa garba es fan els feixos, que es guardaven amb garberes al mig del bancal. Aquest dia es fa el transport immediatament cap a l'era que hi ha al costat. Aquest transport es fèia amb carro per transitar per bons camins, qui el tenia, Per anar per carrerons dintre del mateix tros es carregava «a esquena» als animals guarnits amb soguera, albarda i samugues, tot ben lligat amb «singlles» i tafarra a la panxa i cua de l'animal, sempre amb les seves escapçanes i una soga que es diu el ramal que agafen les persones per dirigir-los. Es necessitava molta traça per poder fer tot això, era una feina dura i intel·ligent, com totes les altres del camp.

Una vegada els feixos a l'era es deslliguen i s'estén la trillada rodona amb forques per poder donar-hi voltes amples per sobre, separar el gra i fer palla. Com antigament, quan està estesa la trillada, es hora d'esmorzar i es fa de la mateixa manera, llonganissa amb tomata, un plat de sopes amb crostó i el vi de taula del mateix pagès.

Després a «enganxar», posant el jou al parell, el timó que va d'aquí al roll, o pedra rodona, i al trill o diaplle, que són fustes amb dispositius per tallar. Es necessiten unes dos o tres hores d'anar donant voltes amb molta calor, i girar tres a quatre vagades la garba, per estar la feina feta. Després, amb forques es treu la palla del damunt, la que toca més al gra s'aventa, quedant el gra brut a terra i la palla en barbades. Amb una fusta ampla i mànec de rascle es porta el gra brut de terra i pallús fent un munt al mig de l'era, o, al punt on vagi l'aire del dia més favorable per poder ventar, l'era s'escombra cap el puial per aprofitar-ho tot. Es venta amb una forca espessa i després amb una pala, quedant amb poc temps el gra força net amuntonat, i el pallús al costat. Encara es passa per la criva abans de posar-lo al sac o taleca. Hi havia crives per ordi, per blat i el crivell. La forca pallera és més gran que les altres per guardar la palla.

Els sacs i taleques es carreguen també al carro o a l'esquena dels animals, per portar-lo al punt on es guarda. Aquesta diada s'acaba amb un paller fet i tot. La palla així, ordenada, es guardava tot l'any utilitzant la què feia falta per als corrals i el animals.

Això de segar a mà i trillar a pota, va anar canviant per les màquines, sobretot trilladores, que anaven a les eres i ho feien tot en un dia. Aquest canvi va durar poc. Es van imposar les «cosechadores», que, quan van començar a una gran finca de Moncasi, s'anaven a mirar com un espectacle curiosíssim; això de què al mateix temps que s'anava agafant la garba sortia el gra al sac per un costat i la palla pel altre era increïble, per veure-ho. Amb una o dos màquines al terme fan tota la feina al temps, en poques hores enllesteixen una finca gran.

Encara hi ha molta gent que ha viscut aquesta manera de treballar tradicional.Els pagesos que tenen de mitja edat cap a dalt s'han anat adaptant dels costums antigues a les noves tècniques. Sempre fent una feina amb molts matisos i coneixements de les terres, plantes, recs, abonaments, collites, arbres, horts, etc. necessitant molta traça i saviesa. És per això que aquesta iniciativa dels Mossos i carreters ha tingut molta col·laboració del poble i va sent una festa popular, bucòlica i maca. Darrerament es fa el dia de la sembra, en el seu temps de tardor, que també es va consolidant.

Iglesias destaca que la gala Personatges de la Llitera és el punt de trobada de la Comarca

■ **Javier Paricio**

El President del Govern d'Aragó, Marcel·lí Iglesias, va presidir la Gala dels Premis Personatges Llitera 2007 que es va desenvolupar a les Bodegues del Nastasi i al que van assistir més de 420 persones. Iglesias va estar acompanyat de la Consellera de Educació, Cultura i Esport del Govern d'Aragó, Eva Almunia; del President de la Comarca Salvador Plana, de diputats provincials i alcaldes de les poblacions lliteranes, a més d'una completa representació dels sectors associatius de tota la Llitera des d'organitzacions empresarials i de comerç, entitats culturals i esportives, entre d'altres. La gala va ser presentada per Juanjo Hernández, Pilar Lacambra i Ester Sabaté.

A. MARTÍNEZ

Guanyadors dels «Personatge de la Llitera 2007»

El lliurament de premis va tenir lloc abans del començament del sopar; i a continuació anomenarem els guanyadors en les diferents categories.

El capítol d'INCIATIVA RURAL va ser per a «CASA GALINDO» de Tamarit de Llitera. Es tracta d'una aposta empresarial que ha permès recuperar un dels edificis més emblemàtics del casc antic de Tamarit per a convertir-lo en un establiment hoteler amb capacitat per a 30 places. El premi va ser lliurat per Francisco Mateo, alcalde de Tamarit, i recollit per Maribel Galindo propietària de l'establiment.

En ESPORTS l'entitat guanyadora va ser el CLUB JUDO BINÈFAR. L'entitat compta amb diversos campions i subcampions d'Espanya i amb 170 judoques. El judoca Dani Isabal va recollir el premi que va ser-li lliurat per l'alcalde de Binèfar, Manuel Lana.

En el capítol d'EMPRESA, el premi va ser per a l'empresa CLAVERIA-TRANSAL, de Binèfar, que conta amb més de 250 treballadors i que disposa de vuit centres oberts a les províncies de Lleida i Osca. Claveria ha rebut ja els Premis Excelència Empresarial i Empresa de l'Any a la província d'Osca. El guardó va ser lliurat per Pascual Malo i el va recollir el responsable de la empresa Luis Claveria.

En l'apartat d'ASOCIACIONS, el reconeixement va ser per a l'ASSOCIACIÓ DE DONES DE SANUI, un guardó que va ser lliurat pel president de la Comarca de la Llitera, Salvador Plana, i que va ser recollit per la Presidenta d'aquest col·lectiu Margarita Portella. El col·lectiu va ser creat el 2002, compta amb més de 100 associades i col·labora amb les iniciatives de la localitat des d'organitzar un Mercat Medieval fins a prestar suport a la Setmana Cultural.

Dins les propostes de CULTURA, LA INICIATIVA que va portar el títol de RUTES PER LA LLITERA, una activitat creada per les associacions del Torricó i que ha permès als seus habitants recórrer tota la comarca. El premi va ser lliurat pel director general de la Cadena Ser a l'Aragó, Joaquín Fernández-Carvajal. El premi va ser recollit per Maria del Mar de Pablo Doz, de l'Associació Rutes per la Llitera.

Aquests van ser els premis que els lliterans van haver de votar a través de més de 6.000 vots recollits a les 170 urnes distribuïdes a la comarca i els 24.000 vots d'Internet. Els premis directes del jurat van ser:

PERSONATGE LLITERÀ DE L'ANY: ELIAN PERIZ, atleta de Binèfar. Milita a les files del Puma-Chapín-Jerez. Elian ha estat el 2006 Campiona d'Espanya Promesa de 800 metres i subcampiona de 400. El premi li va ser lliurat per la Consellera d'Educació del Govern d'Aragó, Eva Almunia. Elian va tenir una brillant intervenció on va agrair a qui ha donat suport a la seua carrera i a l'atletisme.

PERSONATGE LLITERÀ D'HONOR: LUIS OTIN. Jotero, mort l'agost passat, va formar part de grups de tota la Comarca. El seu caràcter, la peculiaritat de la seua veu han deixat un record imborrable. El president del Govern d'Aragó, Marcel·lí Iglesias, va entregar el premi a la seua vídua Mercedes Anzano i la seua néta Ana, qui va destacar la personalitat d'un home que estimava la família per damunt de tot.

Als parlaments el responsable de l'emissora, José Luis Paricio va destacar «la presència dels representants de tots els estaments i ser la primera vegada que la Gala era presidida pel president del Govern d'Aragó». El president de la Comarca, Salvador Plana, va destacar «que la cita d'avui demostra la diversitat i la peculiaritat d'esta Comarca». Mentre que Marcel·lí Iglesias se va referir «aquest és el punt de trobada de tots els lliterans i vull felicitar a l'equip de Dial Binèfar i Cadena Ser Aragó, per un treball molt ben fet».

Nous actes per a celebrar el VII Centenari de l'adscripció al feu del bisbat de Saragossa

■ Arnau Timoneda

Els actes commemoratius del VII Centenari de l'adscripció al feu del bisbat de Saragossa –1307-2007– han continuat en el llarg pont de finals d'abril. Així s'ha celebrat el I Cicle de conferències: entorn social i cultural a les diferents viles que antigament formaven el feu: Beseit, Fondespatla, Massalió, la Torre del Comte i Vall-de-roures. En el castell d'aquesta última població encara es pot visitar la mostra d'art sacre inaugurada per Setmana Santa. Diumenge 29 d'abril hi van haver dues xerrades: a Massalió José Ignacio Micolau, director de la Biblioteca i l'Arxiu d'Alcanyís, va parlar sobre la importància dels regenacionistes al Matarranya i Carles Sancho, membre de l'Associació Cultural del Matarranya, sobre 'La creació literària en català al Matarranya'. El dilluns 30 a Vall-de-roures, Lluís Rajadell, periodista de l'*Heraldo de Aragón*, sobre 'La premsa comarcal al Matarranya durant la democràcia'. I, finalment, aquest primer cicle de conferències el va tancar el primer de maig a Beseit Margarita Celma, presidenta de l'agrupació Corals del Matarranya, amb el tema de 'La música folklòrica del Matarranya'. Manuel Siurana, president de Repavalde, va ser el promotor i coordinador dels actes en què també hi van participar els ajuntaments de les poblacions on es van celebrar.

Artur Quintana, miembro d'onor de l'Academia d'a Luenga Aragonesa

■ Redazion

L'Academia de l'Aragonés, achuntada en Zaragoza en sesión estraordinaria, ha nombrau a os suyos primers miembros d'onor. Istos nombramientos obedexen a que l'Academia quiere contar entre os miembros suyos con a esperienzia y o conoximiento de personas destacadas por a suya larga trachectoria, cadaguna en la suya aria, en fabor d'a luenga aragonesa. Os nuebos academicos d'onor, que ya han confirmau l'azeptazión d'o cargo, son os siguiens: Brian Mott, Artur Quintana i Font, Juan José Guillén Calvo, Nieus Luzía Dueso Lascorz y Rosario Ustáriz Borra.

Brian Mott ye doctor en Filolochía Romanica Ispanica y profesor d'a Unibersidat de Barzelona. Entre a suya obra merex a pena acobaltar, respetibe a l'aragonés, a suya tesis doctoral sobre a fabla de Chistén y o suyo diczionario etimolochico d'o chistabín. D'atra man, Artur Quintana ye doctor en Filolochía Romanica y miembro d'o Institut d'Estudis Catalans. Antimás d'estudioso d'o catalán d'Aragón, en ye tamién de l'aragonés y luego publicará o suyo estudio sobre una d'as suyas bariedaz, l'aragonés de Ballibió. En cuanto a Juan José Guillén, cal destacar que ye, asinasmesmo, doctor en Filolochía por a Unibersidat de Zaragoza y espezialista en toponimia d'a Bal de Tena, asunto sobre o que trata a suya tesis doctoral. De zaguero, Nieus Luzia Dueso y Rosario Ustáriz son dos d'as más grans figuras literarias que tiene l'aragonés en as suyas bariedaz chistabina y chesa respectibamén. A primera ye autora, entre atros, d'o libro de poesía A'l canto'l Zinqueta y d'o de prosa Leyendas de'l Alto Aragón y a segunda d'una graniza obra poética replegada en un bolumen publicau fa poco baxo o títol Miquetas de l'alma.

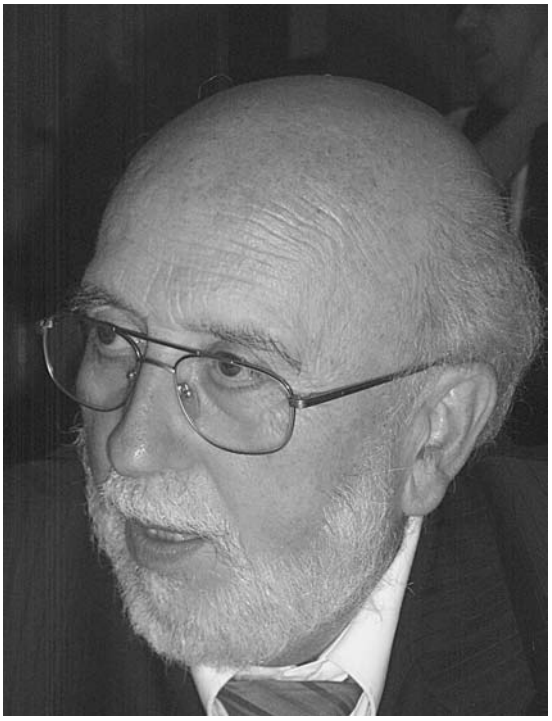

Toz os nuebos miembros d'onor de l'Academia de l'Aragonés serán omenachiatos en o prosimo pleno d'a mesma, prebisto ta o 30 de chunio en Piedrafita de Tena."

GALERIA DE PERSONATGES

Josep R. Vidal i Cosialls, «el Mestre»

«Sempre he tingut clar quina és la meua llengua materna»

■ **Valerià Labara**

Els Vidal són una nissaga genuïnament lliterana, amb arrels a Sanuí, ja en el «Monedatge» de 1391.

Qui li havia de dir al barbamec director de la Tuna de la «Uni» d'Osca (1979) o al jovincell estudiant de Magisteri (1980-1983), a qui vam encolomar el renom de "El Maestro" per la seva dedicació musical al si de l'orquestra Sertoriana de pols i plectre, al jove d'empenta que després seria el veritable motor de la recuperació del ball dels «totxets» de Camporrells, que es convertiria en un qualificat Inspector d'Educació de la Generalitat de Catalunya, especialitzat justament en l'àrea de Música!!!

Vidal, com a deixeble, es va formar primer a l'escola del poble. Després, l'Episcopal de Lleida, la Universitat Laboral d'Osca, la Normal de Mestres de la mateixa ciutat, la UNED i les Facultats de Pedagogia i Filologia de la Universitat de Barcelona. Als títols de Magisteri, Pedagogia i Filologia Catalana i el Màster en Organització Escolar, caldria afegir els d'Almirall, per la seva afecció a enfonsar «vaixells», i el Diploma de Tuno.

L'exercici professional arrencà, fa més de vint anys, com a alfabetitzador mentre feia la «mili». El mateix any aprova la oposició de Mestre, a Lleida. Ha exercit com a parvulista, amb marrecs de 4 anys a Badia (1985), com a professor d'EGB al CP Antoni Torrella de Terrassa, als Instituts d'ensenyament secundari Can Jofresa i Santa Eulàlia de la mateixa població i com a Assessor de Formació del Servei d'Ensenyament del Català de la Generalitat. El 2004 guanyà per oposició (sistema avui pràcticament en desús) l'accés a la Inspecció d'Educació,

Josep Vidal ha tingut des de fa temps consciència clara sobre quina és la llengua del seu lloc de naixença. En això és deutor del mestratge del seu nebot Campo Vidal i del d'un altre paisà de prestigi, com és Ramon Sistac.

D'aquesta clarividència del Josep Ramon jo també en sóc deutor. Ell va fer que un servidor, monegrí fins a la medul·la, ensenyi la llengua de Guimerà i de Jesús Moncada, encara amb el guix a la mà.

CRÒNIQUES TAGARINES

Asparrecs, calunyes i trufes

■ **Esteve Betrià**

En l'anterior crònica apuntava tímidament les bondats de tres tipus de truites d'ous: d'aspàrrecs de mont, de calunyes, i de trufes (permeteu-me que empra aquests tres localismes del parlar del Poble). La primera truita, com ja he expressat en ocasions anteriors, és l'àpat més extraordinari i suculent que hom puga imaginar; tret, potser, de la truita de moixanines. No hi ha plaer comparable a endrapar un entrepà de truita d'aspàrrecs de mont (o de marge/silvestres), amb la massa encara calententa i tan bavoseta que en cada mossada regalime per entre els dits i la barbeta tebis filets d'ou batut.

Cal dir que el punt més complex del procés de construcció d'aquest àpat és la cocció pausada dels espàrrecs: l'oli ha de ser abundant, fins al punt que cobrisca del tot les tiges d'esparreguera esbocinades i escampades per la paella; el foc ha de ser poc intens, justet per a aconseguir que les puntes d'espàrrec encara siguen més tendres. Al moment d'apagar el foc, s'hi pot afegir unes tiges de fenoll primaveral perquè s'ameren de l'oli encara calent. Un cop refredada la paella, es cola el contingut per tal de recollir-ne l'oli, d'un color verdós i fortament aromatitzat, que pot servir de base per fer un bon parell d'ous estralats. Ara només cal barrejar l'ou batut amb l'espàrrec i fer-ne una truita amb forma de massa oblonga, vagament semblant a un peix, perfecta per encabir-la entre dues llesques allargades, esbregades amb tomata, de pa tou i atapit. Ah, i no estranyar-se gaire si en pròximes miccions es nota una forta olor a aspàrrec de mont.

Sobre la segona de les truites esmentades, la de calunyes (mequinensanes), poca cosa puc dir perquè encara no he tingut oportunitat de tastar-la, però els gormands del Poble me'n conten meravelles. Amb tot no puc deixar d'expressar alguns reflexions ludicolingüístiques, o banals si es vol, sobre el nom 'calunya', forma mequinensana d'escalunya ('ascalunya' per a Joan Coromines, en castellà *escaluña*), planta cultivada de la família de les liliàcies semblant a la ceba. És curiosa la forma mequinensana perquè es tracta d'un cas d'ultracorrecció, amb afèresi –pèrdua de la síl·laba inicial es–, per parcial segmentació de l'article plural: les escalunyes/unes escalunyes– *lescalunyes / *unescalunyes– les calunyes /unes calunyes. I dic que és un cas curiós perquè és més freqüent en el parlar de Mequinensa la pròtesi –addició al principi d'un mot d'un element no etimològic–, també per parcial segmentació de l'article plural: les tenaces–les astenaces (= les estenalles), les graelles– les asgraelles, les tisores– les astisores. En fi, fent un joc de paraules i tenint en compte que la calunya (*Allium ascolonicum*) és una planta pareguda a la ceba (*Allium cepa*), potser que per indicar que un hom és catalanista convençut en lloc de dir, com ara, que un hom és de la ceba s'hauria de dir que s'és de la calunya, amb evident –i potser pueril– pèrdua de síl·laba a interior de mot.

La tercera de les truites que ens ocupa és la de trufes, sobre l'excel·lència de la qual els mequinensans –inclòs un servidor– estan unànimement d'acord que és molt superior a la de pataca i ceba; això si, cuinades les trufes amb el mateix sistema de cocció que l'emprat per a la truita de patata: les trufes, laminades, han de quedar ben cuites, però no pas cruixents. La trufa mequinensana és un escàs i primaveral bolet (*Terfezia arenaria*) hipogeo –es a dir que es desenvolupa a sota terra– que, atenció!, no s'ha de confondre pas amb els tuberques, coneguts al nostre país amb els noms de trumfes, patates, creïlles, etc., ni, evidentment, tampoc amb les tòfones, nom donat a diversos bolets ascomicets del gènere *Tuber* que, com les pataques i les trufes mequinensanes es desenvolupen a sota terra.

Barrets mexicans

■ **Carme Messeguer**

Ni Colom ni Gaudí. Indubtablement, la icona que simbolitza la Barcelona de tota la vida són els barrets mexicans. No els heu vist, especialment a l'estiu, passejar Rambla amunt, Rambla avall o ataüllant l'horitzó des de la talaia del Bus Turístic?

Més enllà de les flamenques i els toros de la Rambla, samarretes, ventalls, postals, llapis, imants i tasses reprodueixen motius dalinians, mironians i picassians, encara que la palma se l'emporten el trencadís de Gaudí i altres materials artístics com els clauers, les bufandes i les banderes del Barça.

Per equilibrar la gamma de *souvenirs* amb la quinta essència de la catalanitat que els turistes s'emporten a casa, la Generalitat té en marxa el projecte *Empremtes* per promoure la venda de records fabricats per artesans catalans. Artesania Catalunya, institució dependent de la Generalitat, va obrir una convocatòria de propostes amb l'objectiu de seleccionar doscents objectes amb garantia de qualitat i va elaborar un estudi per trobar la millor forma de distribuir i comercialitzar aquestes peces. Entre els objectes amb més possibilitats hi ha uns castellers de cartró pedra i unes titelles de Sant Jordi i el drac. Amb això també es pretén atraure un turisme amb un nivell cultural superior i més nivell adquisitiu.

Una altra alternativa als *souvenirs* xarons que infesten les Rambles són els dissenys del barceloní Gerard Moliné, que presentava fa unes setmanes a la cripta del FAD (Foment de les Arts Decoratives) una col·lecció d'objectes *etnolab*, és a dir, objectes d'ús habitual inspirats en la simbologia popular catalana i passats pel sedàs de l'humor. La col·lecció inclou, entre altres objectes estrambòtics, una neobarretina reversible, espardenyes reflectants, una botabrick,… La idea és comercialitzar aquests productes de disseny neorural a mitges amb artesans, com va fer amb la «Bossa catalana», que es produeix en un centre de reinserció social.

I, per a reblar el clau, la Generalitat té prevista la creació d'una xarxa de centres d'acollida turística, els CAT, distribuïts arreu del territori, que a partir de determinats indrets d'interès històric, oferiran al turisme nacional i estranger una visió històrica i cultural específicament catalana, des de l'època medieval fins a la industrialització, passant per la formació de la Corona d'Aragó. Amb els CAT, on es posaran a la venda productes alimentaris i artesans de la zona, es pretén també superar la dependència del turisme estacional de sol i platja.

Ara que, tornant als barrets mexicans, algú pot explicar què tenen a veure amb Barcelona?

SOM D'EIXE MÓN

Primer, en la nostra llengua

Francesc Ricart

Amb tantes coses i tan importants com hi ha: les eleccions als ajuntaments?, qui serà, i a hores d'ara, qui deu ser el president de la DGA?, i com ens afectarà en el futur pròxim?, si s'haurà sabut res del Constitucional en relació a l'Estatut de Catalunya, com haurà acabat el Barça? En fi, si el món continua girant rodó amb tant de conflicte desfermat… Amb tant de *fato* com diria la gent de l'Ebre que hi ha per tractar i a mi només se m'acut dir renecs contra la impunitat i la mala llet indissimulada d'un tal Gregorio Salvador i la gent com ell que, des d'una suposada autoritat-de-la real-lengua espaÑola, declara que la seua llengua és més important que la meua (i, segurament, la de vostè, seNYora o seNYor lector) perquè la parlem només uns quants, molt pocs si la comparem amb els centenars de milions d'hispanoparlants.

Això del senyor (ells en diuen Don) acadèmic m'ha arribat a tocar los dallonses, però hi ha hagut altres coses que m'han fet pensar que no es valora el català a casa nostra i com perdem ocasions de fer-lo servir i de prestigiar-lo; ben al contrari, és massa fàcil veure com qui té responsabilitats de ser model de llengua actua al revés de com s'hauria d'esperar i col·labora a augmentar les dosis d'autoodi pel català.

Amb motiu de la inauguració de les obres del Castell de Fraga, amb col·lecció del pintor Viladrich inclosa, els parlaments es van fer en castellà: com és que no van aprofitar els presents per fer-los en català i així fer pedagogia, prestigiar el català i augmentar l'autoestima? Ni l'alcalde de Fraga, ni la Conselleira de Cultura (que és d'Esplús), ni (!) el director general present del govern de la Generalitat de Catalunya, no van parlamentar en català. Per què? Perquè no cal. Potser si hi hagués una llei que…?

Una altra situació significativa: l'historiador local Joaquim Salleras va presentar a *La Voz del Bajo Cinca* (*) un treball molt interessant sobre les encaixonadores de figues de Fraga; en principi em va fer content perquè tractava un aspecte del món de les figues, un món sobre el qual, no fa gaire temps des d'aquest espai, havia demanat una atenció especial perquè em pareix que ens cal recuperar el passat. Fins aquí, tot correcte, que diria aquell; però, si ens aproximem al treball, s'ha perdut una altra ocasió per usar el català i fer pedagogia: el text és en castellà, amb incorporacions de lèxic català, com per il·lustrar-lo. Encara un apunt més. Trobo una falta de respecte greu no haver presentat la personalitat de Joana Raspall, la informadora de l'historiador que li va permetre fer el treball esmentat. Joana Raspall és una poeta catalana de primera línia i una investigadora de la llengua que eleva la categoria del producte de l'historiador i que, en escamotejar-li al lector la personalitat, redueix el valor del treball i menysté els lectors que han quedat orfes d'una informació i maltractats doblement, en la forma i en el fons.

Els lectors, els parlants d'aquesta terra ens mereixem més, o el mateix que les persones que tenen la sort de parlar una altra de les més de cinc mil llengües que, encara avui, estan censades al món, moltes de les quals no tenen incorporada la lletra Ñ al seu alfabet. Anava a dir l'últim renec, el més gros, però el canvio per una exclamació d'admiració per Francesc Serés, quan hem sabut que ha estat reconegut com un dels Premis Crítica «Serra d'Or» 2007, un premi de gran prestigi per a un creador de literatura catalana. Sí, sí, de Saidí.

(* Joaquim Salleras: Joana Raspall a «les encaixonadores» de Fraga. La voz del Bajo Cinca. 24.04.07)

Assaig sobre l'abast històric de la llengua catalana a l'Aragó (i II)

■ **Xavier Sebastià**

La *Franja* es troba habitada en l'actualitat per una població, en franca regressió, d'uns seixanta mil habitants, dels quals, un percentatge superior al noranta-cinc per cent, pot considerar-se catalanoparlant. I això sense comptar amb els nombrosos naturals del país que han emigrat –i segueixen fent-lo per legió– a Barcelona, Saragossa, Lleida, València, Osca o Terol, però que conserven la seva llengua materna. Aproximadament, quatre-cents mil aragonesos emigrants a Catalunya i cent mil al País Valencià, molts d'aquests amb el seu originari dialecte catalano-aragonès a coll, i als quals caldria afegir la seva descendència, s'han integrat sense complexos ni traumes lingüístics als Països Catalans.

La determinació de la frontera lingüística entre el domini del català i el del castellà no ofereix problemes rellevants; tanmateix, l'establiment dels límits entre la llengua catalana i les parles residuals de l'aragonès–o parles castellano-aragoneses– encara no està resolta definitivament. Al sud de Tamarit (Baix Cinca, Casp, Baix Aragó i Matarranya) la frontera és meridiana; al nord d'aquesta localitat (Ribagorça i Llitera) es produeix un encreuament històric d'isoglosses, en què es barregen dialectes híbrids de aragonesismes i catalanismes, i en què l'adsripció a un grup o un altre depèn dels criteris lingüístics o elements identitaris que s'adoptin.

Ja en 1879 Joaquín Costa estudiava les parles de transició o zones d'isoglosses, ordenades, en quant sigui possible, de manera que revelin la transició gradual des del castellano-aragonès al català, de manera que el polifacètic aragonès havia arribat a la conclusió que, com a conseqüència del veïnatge de l'Aragó i Catalunya, deuen existir en l'actualitat dialectes aragonesos-catalans i catalano-aragonesos, de tal manera que es pot passar d'un sistema (aragonès) a un altre (català) dins un alt grau d'intercomprensió.

També el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1906 va posar de manifest la problemàtica d'aquesta frontera catalano-aragonesa. Saroïhandy assegurava que el català arribava fins a l'Éssera i fins al curs inferior del riu Cinca, i que localitats com Camp, Graus, Montsó i Albalat de Cinca eren de llengua catalana fins fa tres segles (es referia al segle XVII), la qual cosa implicava una notable reculada d'aquesta llengua en els últims segles.

La principal dificultat se centra, doncs, entorn de la conca del riu Isàvena, les parles autòctones del qual presenten una similar proporció de trets aragonesos i catalans. A un costat o a un altre d'aquesta imaginària divisòria, les parles ja poden adscriure's, almenys, *com de transició del català a l'aragonès a l'est, o de transició de l'aragonès al català a l'oest*, davallant en sentit vertical fins al límit mateix entre la Llitera i el Baix Cinca. A partir de Fraga fins al sud del Matarranya, no obstant això, la filiació catalana de les parles es va afirmant. Això ha volgut explicar-se per l'origen dels repoblators cristians durant la reconquesta: les localitats colonitzades per catalans parlarien català, les repoblades per aragonesos parlarien castellano-aragonès. Malgrat això, la repoblació no va ser tan sistemàtica ni tan homogènia com es pretén. Els colons de la zona eren catalans, aragonesos, navarresos i occitans, encara que sembla que hi hauria una major presència dels primers; però la zona repoblada per aquests –els sobirans aragonesos eren ja de la dinastia catalana– arribava al curs del riu Martí, davallava fins a la mateixa ciutat de Terol i es perllongava finalment fins a la serra de Gúdar i fins al Maestrat terolencs, sense que les conseqüències lingüístiques hagin estat les mateixes en tots els casos, encara que la toponímia hagi deixat vestigis de la presència colonitzadora d'un català arcaic medieval.

RAMON MESALLES

Vista general de Fraga

Avui, a la llum de la documentació històrica, ningú no dubta que Binèfar, Graus o Montsó eren poblacions de parla catalana. No obstant això, a conseqüència de les sistemàtiques repoblacions i dels consegüents desplaçaments humans, provocats després de contínues i perllongades guerres com la dels Segadors i la de Sucessió, tal evidència lingüística va desaparèixer. Però allí està, com a testimoniatge, el manuscrit guardat en l'arxiu parroquial de la vila de Graus, titulat *Llibre d'estatuts de la confraria de Sant Nicolau*, escrit en perfecta llengua catalana, els primers capítols del qual daten de l'any 1516. Tot i fer memòria, el polifacètic Joaquín Costa sovint assegurava que el català havia estat la llengua pròpia de Graus fins el segle XVII. És el cas, també, d'Alcanyís i Casp, on la llengua catalana resistiria fins a la colonització amb castellano-parlants duta a terme pels ordes militars en la zona. De fet, mossèn Valimanyà, capellà nascut a Calanda i sots-xantre de la parroquial de Casp, va deixar escrits *Los Anales de Caspe*, on acredita que el català era el parlar de Casp i voltants entorn de l'any 1594.

Cal preguntar-se, per exemple, fins on podria haver-se estès la llengua catalana si els reis del Casal de Barcelona haguessin traslladat, per evidents raons estratègiques, la capitalitat del vell regne aragonès cap a la seva frontera oriental, en localitats amb forta tradició pactista, conegudes seus parlamentàries de Corts, com van exercir, aleshores, les viles de Montsó, Casp o Alcanyís, dins la Corona d'Aragó.

Rellotge de sol a Massalió

RICARD SOLANA

Teruel al natural